

het circus in historisch perspectief

Circus Simon Libot, 1939.

Op deze wijze afficheerde men in Engeland ruim 135 jaar geleden.

Last Six Nights of Ducrow's

ASTLEY'S,
THE THEATRE OF HORSE DRIVING AND GAMES

Monday, May 3d, 1830, & During the Week,

**Phantom
STRIED!**

The Genii Horsemen of the Air.

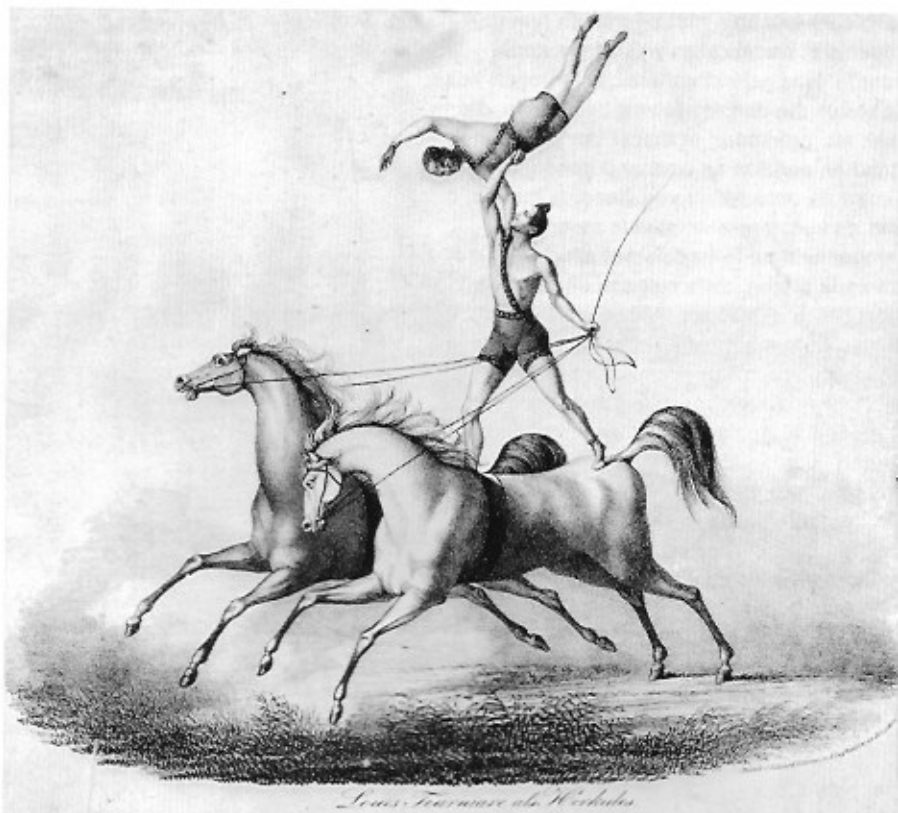
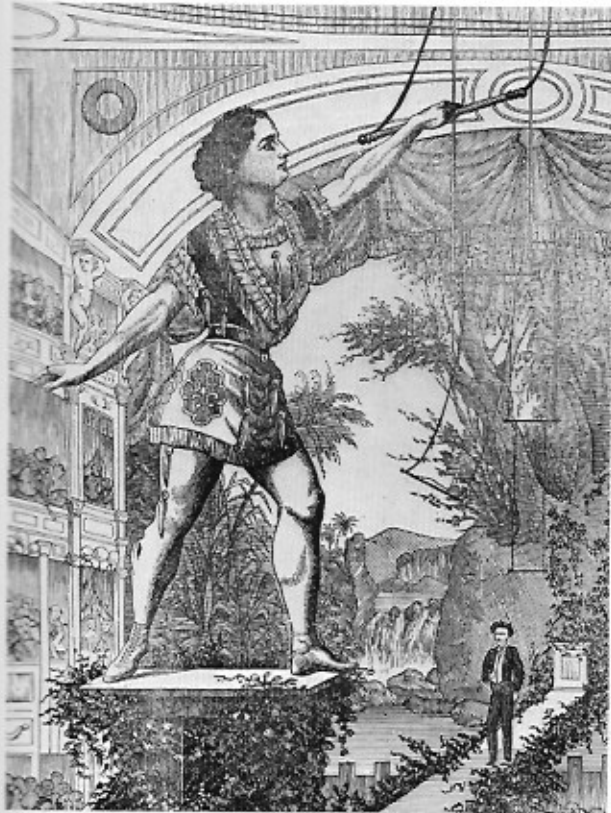
Circus is de verzamelnaam voor het geheel van mensen en dieren die ofwel in een verplaatsbare tent ofwel in een speciaal daartoe ingericht gebouw, hun spektakel-kunsten vertonen. De historische oorsprong van het circus, zoals wij het nu nog kennen, ligt niet zo ver af. In 1769 trok een zekere Philip Astley, te Londen, op de zuidelijke oevers van de Theems, door trompetgeschal de aandacht van de voorbijgangers op het feit dat hij dagelijks om vijf uur in zijn manège een voorstelling van sensationele rijkunst ten beste gaf. Dit circus-avant-la-lettre groeide in tien jaar tijd uit tot het Amphitheatre Riding House, een fraai gebouw met boxen, loges voor het vooraanstaande publiek en een piste. Uit zijn jarenlange ervaring als ruiter (o.m. in het Engelse leger), had Astley geleerd dat de ronde vorm in het midden van het theater noodzakelijk was, eerst en vooral opdat de kunstrijders dan konden profiteren van de middelpuntvliedende kracht, die het balanceren op het paard vergemakkelijkte. Daarom ook moest de piste een doormeter hebben van dertien meter, een maat die nu nog door de meeste circussen wordt gerespecteerd. Maar er was ook een tweede reden: de ronde vorm van de piste bood aan de artiest te paard, de gelegenheid zich van alle kanten te laten bewonderen. Meteen is het duidelijk dat het show-element een belangrijke plaats inneemt in het samenstellen van een circusprogramma.

Zo'n programma had Astley al in 1779. Er waren niet alleen de spectaculaire

nummers van paardendressuur (met o.a. Billy, het Geleerde Militaire Paard, veertig jaar oud geworden en tot z'n laatste dag actief), er was niet alleen het optreden van zijn vrouw, staande op een galopperend paard (een vrouwelijke kunstrijder had Londen nog nooit gezien!), maar Astley vond het noodzakelijk de nummers af te wisselen met attracties waarvoor hij de hulp inriep van rondreizende artiesten: acrobaten, jongleurs, koorddansers, clowns. Het fenomeen van de circusartiest is dus in feite veel, veel ouder dan de circustent.

Gewoonlijk worden drie soorten 'vedetten' in het circus onderscheiden: 1. De dieren (eerst paarden, later een ganse dierenruin); 2. de acrobaten, de jongleurs en de goochelaars; 3. de clowns. Het samen voorkomen van deze drie groepen in éénzelfde programma wijst op de versmelting die na 1779 is ontstaan tussen drie onderscheiden vormen van pré-circus, door Michèle Richet aangeduid met de termen: *le cirque-manège-ménagerie*, *le cirque-gymnase*, en *le cirque-théâtre*.

Elk van deze fenomenen heeft op zijn beurt een soort aparte voorgeschiedenis, kende in de loop van de geschiedenis een aantal afsplitsingen, maar heeft uiteindelijk één en dezelfde bron: deze van het oer-drama, het primitieve ritueel. Recente onderzoeken naar de verklaring van het verschijnsel clown bijvoorbeeld, voeren terug naar volkeren waarvan de voor-historie nog duidelijke sporen heeft achtergelaten. In dit verband

leze men het hiernavolgende artikel over de clown als sjamaan.

De acrobaat, de jongleur, de goochelaar, de buikspreker, de zwaardenslikker, de slangemens, het zijn, naast de clown, zovele kunstmakers die sedert Astley's debuut als manager, een (al dan niet tijdelijk) onderkomen gevonden hebben onder het beweeglijke tentzeil of in de behaaglijke warmte van het wintercircus. Hun sociaal statuut is vaak allesbehalve benijdenswaardig. De gevaren van hun beroep zijn er in de 19de en 20ste eeuw niet minder op geworden, maar de verzekeringsmaatschappijen staan over het algemeen volledig afwijzend. De

dagelijkse mogelijkheid van dood of een ernstig ongeval, drukt een stempel op het beroep van circusacrobaat. In ruil ontvangt hij het loon van zijn angst, de bewondering en het applaus van een publiek, dat echter weinige tijd daarna de artiest weer vergeten is. De geschiedenis heeft wel enkele namen van uitzonderlijke clowns bewaard, maar de namen van acrobaten zijn moeilijker terug te vinden.

Het is precies of deze mensen reeds historisch gedoemd waren om niet alleen een zwervend bestaan, maar ook een moeizame loopbaan te lijden.

Op jaarmarkten en kermissen, op bedevaarten

en tornooien, kortom overal waar in vroeger tijden mensen samenkamen, doken zij op: de vuurspuwers en de worstelaars, de koorddansers en de buiksprekers. Voor hetgene de toeschouwers wilden geven, vertoonden zij hun kunsten. Rijke burgers en koningen hadden hun eigen artiesten. Het waren slaven die bij feestelijke gelegenheden door spel en dans de tafelgenoten moesten opvrolijken en de spijsvertering bevorderen. De middeleeuwse *joculatores* waren vogelvrij verklaard: zij konden geen enkel recht invoeren. Aldus bleven zij verstoken van elk openbaar ambt (dat was het minst erge!), konden noch erven noch erfenis nalaten.

De circuskeizers Barnum, Bailey en Ringling.

Jongleurs mochten niet zweren en hun getuigenis in rechtszaken was van generlei waarde. Hoe geheel anders daarentegen was de status die de minnestreel bekleedde, die vaak als 'croniqueur' in dienst van een heer stond en aanzien en welstand genoot. Sedert de ontdekking van vreemde landen, was de kunstenaar steeds meer in de gelegenheid op te treden met allerlei vreemde dieren, zelfs met een uitgebreide selectie. In zo'n reizende menagerie vond Albrecht Dürer wellicht het model van een rinoceros voor zijn kopergravure. Niet alleen dieren, maar ook mensen werden te kijk gesteld: negers, indianen, dwergen en reuzen, werden als curiosa doorheen Europa meegevoerd. Op dergelijke curiosa baseerde Phineas Barnum eeuwen nadien zijn *greatest show on earth*, een unicum in de geschiedenis van het circus inzake omvang, organisatie en spektakel, maar ook inzake lef, ongegeneerdheid en sensatiezucht. Het Amerikaanse circus *Barnum & Bailey* (later na fusie,

Drie Malter's 'Ahoi', 1934.

Ringling Bros and Barnum & Bailey) kwam enkele keren naar Europa. De tweede Europareis (1901) is wel de spectaculairste geweest. De meeste Europese landen werden bezocht. Het transport geschiedde per spoor. Barnum & Bailey bevatte de meest merkwaardige curiositeiten, de grootste reuzen en de kleinste dwergen, de dunste en de dikste mensen ter wereld en mensen met allerlei fysieke afwijkingen, waar de toenmalige medische wetenschap paf van stond. De menagerie was zo veelzijdig ingericht, dat ze de afgunst van iedere circusdirecteur wekte. Alleen al de aankomst van het circus en het oprichten ervan is een spektakel op zichzelf. Fred van Sluis beschrijft de intocht van het circus *Ringling Bros and Barnum & Bailey* op een manier die verwijst naar de intochten van de Rederijders voor een Landjuweel, alleszins wat het grootse opzet betreft: „'s Morgens in alle vroegte arriveerde de eerste circustrein met het reusachtige chapiteau, met de zitrichting voor de duizenden toeschouwers, de stallen voor de

enorme menagerie en de keukens voor het personeel. De tweede trein vervoerde het grootste deel van de dieren, de derde de rest van de dieren met de requisieten en tenslotte arriveerde de trein met de wagens, waarin de artiesten woonden. Tegen de middag was het circus geheel opgebouwd. Na een korte rustpauze begon de parade, een belangrijk onderdeel van de reclamecampagne, die het publiek naar het circus moest trekken. Voorafgegaan door een muziekkorps van ruim honderd man trok de hele circusgemeenschap door de stad: prachtig beschilderde wagens, honderden paarden, voor een deel bereden door cowboys en Indianen, kooien met brullende leeuwen, een groep van 24 olifanten, waarop bekoorlijke meisjes waren gezeten, de giraffen, de kamelen, de kangoeroes, de antilopen, kortom een sprookjesachtige stoet, die de hele stad deed uitlopen". De invloed van Barnum op het Europese circusgebeuren is groot geweest: voor de enen was zijn optreden alhier een spoorslag, voor de anderen de ondergang. Meer nog dan

bij de andere spektakelkunsten is het in de circuswereld voortdurend een kwestie van komen en gaan. Slechts in die landen waar het circus tot een nationaal instituut is verheven, met de daarbij horende scholen voor opleiding van circusartiesten, kan van bestendigheid gesproken worden. Een opsomming van circussen en circusartiesten die in en buiten Europa gewerkt, of liever gewoont hebben om de eer van het beroep hoog te houden, is onmogelijk te geven en zou het gevaar opleveren veel verdienstelijke mensen te vergeten. Het wordt echter hoogste tijd dat men via publicaties meer ruchtbaarheid geve aan het leven van gewezen artiesten, die nu vaak in mensonwaardige omstandigheden hun levensavond moeten slijten. Eveneens is het wenselijk een grondige studie te maken over de toekomstperspectieven van het circus, opdat dit volksvermaak bij uitstek niet ten onder zou gaan.

Roger Arteel
Olmenstraat 12, 8800 Roeselare